

УДК 930(477+438)"18/19"

DOI: 10.24919/2312-2595.9/51.254460

Світлана Біла

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9506-2789>

Бібліографічний опис статті: Біла, С. (2022). Унійна діяльність луцького єпископа Діонізія Жабокрицького в українській та польській історіографії другої половини XIX – початку XX ст. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 9/51, 65–82. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.9/51.254460>.

УНІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛУЦЬКОГО ЄПИСКОПА ДІОНІЗІЯ ЖАБОКРИЦЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.

Анотація. *Мета статті* – проаналізувати науковий доробок української та польської історіографії другої половини XIX – початку XX ст. з дослідження проблеми унійної діяльності луцького єпископа Діонізія Жабокрицького. **Методологія дослідження** передбачає застосування методів історіографічного аналізу, порівняння та синтезу. **Наукова новизна** полягає у тому, що з'ясовано змістове і концептуальне наповнення праць українських та польських науковців вказаного періоду про унійну діяльність луцького єпископа Діонізія Жабокрицького, показано їхні здобутки та хиби, зумовлені конфесійним підходом і позитивістською методологією. **Висновки.** Найбільшою заслугою українських істориків православного історіографічного спрямування другої половини XIX – початку XX ст., особливо представників Київської церковно-історичної школи, було віднайдення і опрацювання значної кількості джерел і складання ретельної біографії

© Світлана Біла, 2022

ISSN 2312-2595 (Print) ISSN 2664-3715 (Online)

луцького єпископа Діонізія Жабокрицького. Цінність їхніх праць полягає не у висуванні нових концепцій (оскільки науковці так і не змогли позбавитися від концепту «зради» єпископа руській спільноті), а в намаганні доволі ретельно простежити всі фактологічні деталі складної та контроверсійної діяльності луцького єпископа. Слід віддати належне, що дослідники докладно проаналізували об'єктивні причини унійної конверсії єпископа, досліджуючи навіть його внутрішній світ, прагнення, переживання, страхи. Історики ретельно описали непрості відносини єпископа з королівською владою, православною й уніатською ієрархією, світським та чернечим духовенством, волинською шляхтою і найближчими родичами. Саме неможливість віднайти порозуміння з православними у справі висвячення стало, на переконання більшості дослідників, основною причиною переходу Жабокрицького до унії. Об'єктивними є висновки авторів, що у поширенні унійної конфесії єпископ застосовував різні методи: не тільки примус і адміністративний тиск, але й переконання та заохочення. Праці польських науковців грішать більшою фрагментарністю. Проте і вони опублікували окремі документи, детально проаналізували об'єктивні та суб'єктивні передумови рішення Діонізія Жабокрицького перейти до унії і поширювати нову конфесію у Луцькій єпархії. Обґрунтованими є висновки польських вчених про складні внутрішні переживання та перманентні поневіряння діяча, доволі недовготривале поліпшення становища ієрарха після здійснення конверсії та вплив на подальшу його долю несприятливих обставин періоду Північної війни і втручання Московського царства у внутрішні справи Речі Посполитої.

Ключові слова: історіографія; унієзнавство; унійні процеси; Луцько-Острозька єпархія.

Svitlana BILA

PhD (History), Associate Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9506-2789>

To cite this article: Bila, S. (2022). Uniina diialnist lutskohoho yepyskopa Dioniziiia Zhabokrytskoho v ukrainskii ta polskii istoriohrafii druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Union Activities of the Bishop of Lutsk Dionysis

Zhabokrytsky in Ukrainian and Polish historiography of the second half of the XIX – early XX centuries]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 9/51, 65–82. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.9/51.254460> [in Ukrainian].*

**UNION ACTIVITIES
OF THE BISHOP OF LUTSK DIONYSIUS ZHABOKRYTSKY
IN UKRAINIAN AND POLISH HISTORIOGRAPHY
OF THE SECOND HALF OF THE XIX –
EARLY XX CENTURIES**

Summary. The purpose of the article is to analyze the scientific achievements of Ukrainian and Polish historiography of the second half of the XIX – early XX centuries. The study of the problem of union activity of Lutsk Bishop Dionysius Zhabokrytsky. The research methodology involves the methods of historiographical analysis, comparison and synthesis. The scientific novelty is the conceptual content of the works of Ukrainian and Polish scholars of this period on the union activities of Lutsk Bishop Dionysius Zhabokrytsky, their achievements and shortcomings due to the confessional approach and positivist methodology. Conclusions. The greatest merit of Ukrainian historians of Orthodox historiography in the second half of the XIX – early XX century, especially representatives of the Kyiv Church History School, was finding and processing a large number of sources and compiling a thorough biography of Lutsk Bishop Dionysius Zhabokrytsky. The value of their work lies not in putting forward new concepts (because scholars have not been able to get rid of the concept of "betrayal" of the bishop to the Russian community) as an attempt to trace in detail all the factual details of complex and controversial activities of the bishop of Lutsk. It should be noted that researchers have analyzed in detail the objective reasons for the union conversion of the bishop, examining even his inner world, desires, experiences, fears. Historians have carefully described the bishop's difficult relationship with the royal authorities, the Orthodox and Uniate hierarchies, the secular and monastic clergy, the Volyn nobility and close relatives. According to most researchers, the impossibility of finding an understanding with the Orthodox in the matter of ordination was the main reason for Zhabokrytsky's transition to the union. The authors' conclusions are objective, that the bishop used various methods in spread

ding the union denomination – not only coercion and administrative pressure but also persuasion and encouragement. The works of Polish scholars are more fragmentary. However, they also published separate documents and analyzed the objective and subjective preconditions of Dionysius Zhabokrytsky's decision to join the union and spread a new denomination in the Lutsk diocese. The conclusions of Polish scholars about the complex internal experiences and permanent exile of the figure, the short-lived improvement of the hierarch's position after the conversion and the influence of the unfavourable circumstances of the Great Northern War and the Moscow Kingdom's interference in the internal affairs of the Commonwealth are well-founded.

Key words: *historiography; union studies; union processes; Lutsk-Ostroh diocese.*

Постановка проблеми. Антропоцентричний підхід в українській освіті та науці на перший план висуває потреби вивчення ролі особистісного фактора в тих чи тих процесах, дослідження політичної, суспільної, культурної, релігійної історії має відбуватися через призму дослідження життя і діяльності людини. Утвердження унії у Луцькій єпархії на Волині наприкінці XVII – на початку XVIII ст. і роль у цьому процесі єпископа Діонізія Жабокрицького є одним з найменш вивчених питань у сучасному унієзнавстві, зокрема, і в історіографічній царині. Особливо детального аналізу потребують праці другої половини XIX – початку XX ст., котрі, попри конфесійну заангажованість, містять значний фактологічний матеріал, обґрунтований документально.

Аналіз досліджень та публікацій. Певні аспекти цієї проблеми розглядалися в історіографічних частинах праць Г. Крижановського (Крыжановский, 1899), Л. Баженова (1993; 1995), М. Довбищенко (2001) та історіографічних розвідках О. Булиги (2000), С. Білої (2001; 2006; 2009; 2017). Однак варто відзначити, що спеціальних історіографічних досліджень, присвячених аналізу праць про особистість Діонізія Жабокрицького та значення його унійної діяльності в Україні немає. Вказані науковці аналізували переважно церковно-історичну літературу з проблеми становища православної церкви і поширення унійних процесів у Луцько-Острозькій єпархії. Так, авторка цієї статті відзначила, що трактування учених XIX – початку XX ст. ролі церковної ієрархії в унійних процесах ґрунтується конфесійним підходом та тенденцій-

ністю (Біла, 2009, с. 25). Однак волинськими краєзнавцями та представниками Київської церковно-історичної школи був зібраний чималий наративний матеріал про обставини унієзації єпархії і передумови конверсії луцького єпископа Діонізія Жабокрицького (Біла, 2009, с. 25). Натомість більш об'єктивніше, із залученням джерел з римських архівів та нових методологічних підходів, висвітлена унійна діяльність Діонізія Жабокрицького у праці діаспорного історика о. М. Марусина (Біла, 2017, с. 10–11).

Метою нашої статті є проаналізувати науковий доробок української та польської історіографії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. з дослідження проблеми унійної діяльності луцького єпископа Діонізія Жабокрицького.

Виклад матеріалу. Перші детальні дослідження про унійну діяльність луцького єпископа Діонізія Жабокрицького розпочалися в Російській імперії у другій половині ХІХ ст., оскільки саме тоді публікувалася значна кількість джерельних матеріалів з історії церкви Правобережжя та Волині. Царський уряд каталізував археографічні та наративні дослідження з огляду на те, що необхідно було обґрунтувати легітимність ліквідації уніатської церкви в цьому регіоні та потребу повернення до православ'я (Біла, 2001, с. 156).

У яскраво вираженому проправославному річищі висвітлював окреслену проблему відомий київський історик В. Антонович (Ульяновський, 1997а, с. 296–299). Дослідник намагався проаналізувати об'єктивні обставини, які спричинили перехід до унії ієрарха, котрий був останньою надією православної спільноти у Луцькій Єпархії (Антонович, 1900). На погляд науковця, новообраний єпископ Діонізіє Жабокрицький протягом 1695–1702 рр. намагався залишатися у православ'ї, навіть незважаючи на прохання польських королів Яна Собеського та Августа ІІ (Антонович, 1900, с. 125). Єпископ вів таємні переговори з російським резидентом Судейкіним і шукав за його посередництвом захисту для православної церкви у Луцько-Острозькій єпархії (Антонович, 1900, с. 125). Безпосередніми причинами погодження Д. Жабокрицького прийняти унію, на думку історика, були неможливість легітимно отримати єпископський сан, невизнання його київською православною ієрархією, постійний тиск на владу з боку львівського унійного єпископа Йосифа Шумлян-

ського (Антонович, 1900, с. 126). На основі детального аналізу документів В. Антонович відзначив, що після прийняття унійної конфесії у 1702 р. становище ієрарха кардинально змінилось. Діонізій Жабокрицький, згідно з королівським універсалом, контролював монастирі та церкви у королівщинах, а уніатська ієрархія передала під юрисдикцію єпископа уніатські церкви і маєтності Київського воєводства. Частина проунійно налаштованої шляхти наказувала священникам, міщанам та селянам підпорядковуватися владі єпископа, якого перед тим ганьбила (Антонович, 1900, с. 127).

Справедливими є зауваги науковця, що становище Діонізія Жабокрицького не було стійким, у період перебування російських військ на Волині православна шляхта зважилась на відкритий спротив проти уніатів та єпископа, який зрадив їхні сподівання і переконання. Жабокрицький змушений був утекти до Угорщини, а після повернення на Волинь (1709) за допомогою православних шляхтичів був арештований і переданий російській владі (Антонович, 1900, с. 130–131).

Прикметно, що Г. Крижановський на шпальтах журналу «Киевская старина», досліджуючи передумови заслання Діонізія Жабокрицького до Соловецького монастиря, стверджував протилежне: арешт владики був спричинений не зміною віросповідання, а зв'язком ієрарха з гетьманом Іваном Мазепою та волонтаризмом представників родини Жабокрицьких (Крыжановский, 1904).

У руслі кращих традицій, історіографії православного спрямування, позитивізму та комплексного документалізму створювали свої дослідження представники Київської церковно-історичної школи, до якої передовсім належала академічна спільнота Київської Духовної Академії (Ульяновський, 1997b).

Професор Академії М. Петров намагався дослідити перипетії отримання єпископського сану Діонізієм Жабокрицьким та піддав гострій критиці «жорстокого гонителя православ'я» Й. Шумлянського, котрий перманентно цькував номінанта (Петров, 1868). У розвідці про Крем'янецьке православне братство вчений навів маловідомі факти про діяльність Діонізія Жабокрицького на користь православної конфесії (Петров, 1887).

Інший професор Київської Духовної Академії Федір Тітов акцентував на декількох причинах, що спричинили перехід Діонізія Жабокрицького до унійної конфесії, а саме на одіозній про-унійній діяльності львівського єпископа Йосифа Шумлянського та уніатської ієрархії. Власне, уніати обіцяли владиці всезагальне визнання і безперешкодне отримання єпископського сану (Тітов, 1905, с. 192).

Найбільш вагомий внесок у вивчення діяльності луцького єпископа зробив учень Ф. Тітова абсолювент Київської Духовної академії С. Курганович (Курганович, 1914). Прикметно, що монографія побудована на значній кількості не тільки опублікованих, але й архівних джерел. Науковець дослідив розпорядження адміністративного характеру Діонізія Жабокрицького, які мали за мету поліпшити становище православних у Луцько-Острозькій єпархії.

Історик намагався об'єктивно та детально проаналізувати передумови погіршення становища луцького єпископа на початку XVIII ст. як основних причин його переходу до унії. Учений підкреслив, що вагомим чинником конверсії Жабокрицького був остаточний перехід у 1700 р. до унійного віросповідання львівського єпископа Йосифа Шумлянського (1700). С. Курганович акцентує, що львівський ієрарх у цей період перманентно розповсюджував інформацію про те, що луцький єпископ порушив церковні канони та є фактично самозванцем. Справедливими є зауваги науковця про те, що ставлення нового короля до Діонізія Жабокрицького як православного церковного діяча теж не було толерантним. Август II розпорядився притягнути луцького єпископа до судової установи через нелегітимне отримання королівських дозволів на юрисдикцію Овруцьким та Гойським монастирями, а також селом Курозваним. Дослідник відзначив, що не менш вагоме значення у конверсії єпископа, мав той чинник, що православні не визнавали висвячення Жабокрицького Йосифом Стойкою. Ще однією важливою причиною, що підштовхувала Жабокрицького шукати захисту в уніатів, були, на погляд науковця, загострені давні конфлікти ієрарха з окремими представниками родини. Саме родичі поширювали інформацію, що єпископ намовляв козаків під командуванням Палія до повстання проти поляків (Курганович, 1914, с. 53–65).

С. Курганович першим в тогочасному науковому дискурсі з'ясував обставини конверсії Жабокрицького. Він підкреслив, що цей акт був здійснений на початку січня 1702 р. у місті Володимир-Волинський і фактично означав утвердження унійної конфесії у всій Луцько-Острозькій єпархії. Під час церемонії був присутній унійний митрополит Лев Заленський. Саме він повідомив Римську курію про ці події та висловив прохання, визнати Діонізія Жабокрицького легітимним унійним єпископом. Незабаром папа Климент надіслав формальний дозвіл. 9 квітня 1702 р. Лев Заленський, тільки після проведення певних процесуальних дій щодо аналізу становища Луцько-Острозької єпархії і дослідження особистості Жабокрицького, визнав його як єпископа (Курганович, 1914, с. 212–218).

Доволі об'єктивними є зауваги С. Кургановича щодо методів поширення унії у єпархії: агітація і пропаганда, візитації церков та монастирів. Однак, на думку історика, ці методи не були дієвими і поширення унії в єпархії проходило надто повільно. Відтак Жабокрицький вдався до інших методів – примусу та адміністративного тиску, зокрема відлучення священників від церкви, позбавлення маєтків, переслідування опозиційних духовних осіб. Однак, варто відзначити, що науковець не описав жодного випадку відкритого примушування єпископом духовенство здійснювати конверсію. Загалом, на переконання науковця, у Луцько-Острозькій єпархії не було достатньо підготовленого ґрунту до утвердження нової унійної конфесії. Тому Жабокрицький розгорнув чималу діяльність з метою поширення унії у єпархії. Незначний опір унії був у більшості волинських монастирів, оскільки чернецтво так званих королівщин підлягало юрисдикції єпископа і не характеризувалося релігійним фанатизмом. Виняток становили Почаївський, Четвертинський, Загорівський монастирі (Курганович, 1914, с. 212–228). Дієву допомогу ієрарху в поширенні унійної конфесії надавали шляхтичі, які почасти у своїх маєтностях змушували священників та селян швидше здійснити конверсію (Курганович, 1914, с. 220–228). На основі ретельного аналізу історичних документів С. Курганович описав випадки, коли окремі шляхтичі та члени церковних братств відкрито виступали проти унійної діяльності єпископа (Курганович, 1914, с. 229–231).

Доволі контроверсійною є прикінцева характеристика автором унійної діяльності Діонізія Жабокрицького. З одного боку, науковець не зміг уникнути конфесійного підходу та стереотипів історіографії православного спрямування про «зраду» єпископа інтересам руської спільноти. З іншого, С. Курганович акцентував, що Жабокрицький був, безперечно, видатним історичним діячем, який значно перевершував сучасний соціум інтелектуальними здібностями, хоча йому були притаманні і певні пристрасті, і слабінки, властиві людям цієї доби. Характерним для монографії Кургановича є ретельний аналіз усіх доступних на той час документів, а отже, зібраний вагомий фактичний матеріал, у руслі засад позитивізму. Водночас, зауважимо, інноваційний підхід автора – аналіз внутрішнього суб'єктивного світу єпископа, об'єктивних мотивів його неоднозначної та суперечливої діяльності, більш характерний для наукового дискурсу «філософії життя» (Зашкільняк, 1999, с. 142).

Студент Київської духовної академії Василь Левицький дослідив відносини Діонізія Жабокрицького з ігуменом Почаївського монастиря і протистояння останнього з єпископом, котрий хотів запровадити там унійну конфесію (Левицький, 1916, с. 220–222).

Певний внесок у дослідження діяльності Діонізія Жабокрицького здійснили волинські-краєзнавці. У 1888–1893 рр. було надруковане зібрання розвідок з проблем церковної історії М. Теодоровича «Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии» (Теодорович, 1888, 1889, 1893, 1899, 1903). Дослідник проаналізував та описав чимало витягів з документальних актів про численні конфліктні ситуації і скарги єпископа на місцевих шляхтичів, представників родини, козацтво через те, що вони грабували його власну та церковну нерухому власність, нападали навіть на селянські обійстя (Теодорович, 1888, с. 344–345, 363–374, 420–421; Теодорович, 1889, с. 477). М. Теодорович відзначив і факти опору місцевої шляхти унійним процесам у єпархії (Теодорович, 1888, с. 303–308, 341–342, 359–361, 397–398).

Кілька спеціальних досліджень (щоправда, енциклопедичного характеру) створили про луцького єпископа Діонізія Жабокрицького польські науковці другої половини XIX ст. Учені в даний період не виробили спільної думки про передумови і нас-

лідки поширення унії для української спільноти, так і для Речі Посполитої загалом (Марозава, 2001, с. 13). Натомість активно розвивали концепти про активну роль у поширенні унії єзуїтів та українських церковних ієрархів. Передовсім слід відзначити розвідку Ю. Бартошевича, котрий, без належної аргументації, стверджував, що луцький єпископ, починаючи з 1695 р., активно пропагував ідею поширення унії в єпархії. Основним поштовхом, що спричинив конверсію єпископа, на думку науковця, у 1702 р. було двоєженство ієрарха (Bartoszewicz, 1868, s. 164–165).

Й. Талько-Гринцевич у спеціальній розвідці про Жабокрицького підкреслював, що початок XVIII ст. був часом втручання Московської держави у релігійні справи Речі Посполитої. На підтвердження свої думки автор публікує документ про процес пограбування московським офіцером Яковлевим луцького єпископату і описує обставини арешту ієрарха (Talko-Hrynczewicz, 1892, s. 102).

Польським науковцям, зокрема Й. Роле, належить першість у написанні наукової біографії про Діонізія Жабокрицького (Rolle, 1884). Вчений акцентує, що луцький єпископ-номінант спочатку проводив активну діяльність, спрямовану на захист православ'я у Луцькій єпархії і у 1695 р. відмовився від пропозиції Яна Собеського здійснити конверсію (Rolle, 1884, s. 178). Дослідник розвиває цікаву концепцію, що рішення діяча стати православним владикою були зумовлені сімейними обставинами і нещасливим шлюбом Жабокрицького, а не корисливими мотивами. Водночас вчений не відкидає і тих фактів, які засвідчують те, що Жабокрицькому були притаманні не тільки позитивні риси, але і жадібність та меркантилізм. Останні аж ніяк не слугували на користь православної конфесії. Для підтвердження своїх поглядів, автор навів факти довготривалого протистояння Жабокрицького з Домаразьким за Овруцький монастир і прагнення єпископа бути адміністратором Київської митрополії. Ці дії єпископа, на переконання Й. Роле, викликали неприхильність до єпископа з боку православного соціуму. Вчений намагався проаналізувати і причини переходу єпископа до унії на початку XVIII ст. Серед найважливіших історик виокремив непідтримку єпископа-номінантата з боку православної ієрархії у зв'язку з проблемами висвячення і посилення унійних тенденцій у єпархії після відкритого переходу

до унії у 1700 р. львівського єпископа Й. Шумлянського. Обґрунтованими є висновки автора про те, що після здійснення конверсії становище церковного ієрарха та його особистий авторитет у Луцькій єпархії значно поліпшилися (щоправда ненадовго).

Висновки. Найбільшою заслугою українських істориків православного історіографічного спрямування другої половини ХІХ – початку ХХ ст., особливо представників Київської церковно-історичної школи, було віднайдення і опрацювання значної кількості джерел і складання ретельної біографії луцького єпископа Діонізія Жабокрицького. Цінність їхніх праць полягає не у висуванні нових концепцій (оскільки науковці так і не змогли позбавитись від концепту «зради» єпископа руській спільноті) як намаганні доволі детально простежити всі фактологічні деталі складної та контроверсійної діяльності луцького єпископа. Слід віддати належне, що дослідники докладно проаналізували об'єктивні причини унійної конверсії єпископа, досліджуючи навіть його внутрішній світ, прагнення, переживання, страхи. Історики ретельно описали непрості відносини єпископа з королівською владою, православною та уніатською ієрархією, світським і чернечим духовенством, волинською шляхтою, а також найближчими родичами. Саме неможливість віднайти порозуміння з православними у справі висвячення, стало, на переконання більшості дослідників, основною причиною переходу Жабокрицького до унії. Об'єктивними є висновки авторів, що у поширенні унійної конфесії єпископ застосовував різні методи: не тільки примус та адміністративний тиск, але й переконання та заохочення.

Праці польських науковців грішать більшою фрагментарністю. Проте і вони опублікували окремі документи, детально проаналізували об'єктивні та суб'єктивні передумови рішення Діонізія Жабокрицького перейти до унії і поширювати нову конфесію у Луцькій єпархії. Обґрунтованими є висновки польських вчених про складні внутрішні переживання та перманентні поневіряння діяча, доволі недовготривале поліпшення становища ієрарха після здійснення конверсії та вплив на подальшу його долю несприятливих обставин періоду Північної війни і втручання Московського царства у внутрішні справи Речі Посполитої.

Перспективним напрямом є порівняльний аналіз теоретико-методологічних засад та якісного рівня української і польської історіографій міжвоєнного періоду про унійну діяльність луцького єпископа.

Джерела та література

- Антонович, В.** (1900). Нарис становища православної церкви на Україні від пол. XVII до к. XVIII ст. *Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI–XVIII вв.* (с. 81–154). Львів: Накладом Наукового товариства імені Шевченка. (Руська історична бібліотека; т. VIII).
- Баженов, Л.** (1993). *Поділля в працях дослідників-краєзнавців XIX–XX ст.: Історіографія. Біобібліографія. Матеріали.* Кам'янець-Подільський: [Б.в.].
- Баженов, Л.** (1995). *Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст. Становлення. Історіографія. Біобібліографія.* Хмельницький: Доля.
- Біла, С.** (2001). Перехід Львівської, Перемиської та Луцької єпархій до унії в українській історіографії православного спрямування другої половини XIX – початку XX століття. *Проблеми гуманітарних наук: наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Історія*, 8, 156–165. Дрогобич: Вимір.
- Біла, С.** (2006). Становище православної церкви та унійні процеси у Луцько-Острозькій єпархії у працях волинських краєзнавців. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, 10, 274–284. Дрогобич: Коло.
- Біла, С.** (2009). Унійні процеси в Луцько-Острозькій єпархії в історіографії другої половини XIX – початку XX ст. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 22, 15–28.
- Біла, С.** (2017). Унійні процеси в Перемишльській, Львівській та Луцькій єпархіях у дослідженнях Мирослава Марусина. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Історія»*, 40, 4–14. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка.
- Булига, О.** (2000). Особливості змін юрисдикційної приналежності Почаївського монастиря (XVIII – I половина XIX ст.) у роботах дослідників православних церков. *Історія релігій в Україні: праці X-ї міжнародної наукової конференції*, Львів, 16–19 травня 2000 року (Кн. 1, с. 68–73). Львів: Логос.

- Довбищенко, М.** (2001). Уніатська церква на Волині кінця XVI – першої половини XVII ст. (регіональний, соціальний та духовний аспект). *Пам'ятки. Архів Української Церкви. Т. 3 (1): Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст.* (с. 7–92). Київ: Б.в.
- Зашкільняк, Л.** (1999). *Методологія історії від давнини до сучасності*. Львів: ЛДУ.
- [Крыжановский, Г.] Г. К.** (1899). Историческое и общественное значение Почаевской Лавры. *Волынские Епархиальные Ведомости* (Ч. неоф.), 14, 452–455; 15, 478–486; 16, 491–500; 17, 525–533; 18, 541–547; 19, 559–566; 23–24, 666–675; 25, 699–703; 26, 721–728; 28, 763–776; 30, 816–822; 32, 893–896.
- [Крыжановский, Г.] Г. К.** (1904). К истории ссылки Луцкого епископа Дионисия Жабокрицкого. *Киевская Старина*, 85, 1–3.
- Курганович, С.** (1914). *Дионисий Жабокрицкий, епископ Луцкий и Острожский. Историко-биографический очерк*. Киев: Тип. Акц. о-ва «Петр Барский в Киеве».
- Левичкий, В.** (1916). Игумен Иосиф Саевич и переход Почаевской Лавры в унию. *Труды Императорской Киевской Духовной Академии*, 2, 199–236.
- Марозава, С.В.** (2001). *Уніяцкая царква ў этнакультурным развіцці Беларусі (1596–1839 гады)*. Гродна: ГрДУ.
- Петров, Н.** (1868). Отрывок из акта Луцкого Ставропигиального Братства о рукоположении в епископский сан номината Луцкой епархии Дионисия Жабокрицкого. *Волынские Епархиальные Ведомости* (Ч. неоф.), 21, 637–649.
- Петров, Н.** (1887). Археологические заметки. Кременецкое православное Богоявленское братство. *Труды Киевской Духовной Академии*, 7, 412–429; 9, 122–145.
- Теодорович, Н.** (1888). *Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. 1: Уезды Житомирский, Новоград-Волынский, Овручский*. Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры.
- Теодорович, Н.** (1889). *Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. 2: Уезды Ровенский, Острожский и Дубенский*. Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры.
- Теодорович, Н.** (1893). *Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. 3: Уезды Кременецкий и Заславский*. Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры.
- Теодорович, Н.** (1899). *Волынь в описаниях городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, архео-*

- логическом и др. отношениях. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. IV: Староконстантиновский уезд. Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры.
- Теодорович, Н.** (1903). *Волынь в описаниях городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и др. отношениях. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Т. V: Ковельський уезд.* Почаев: Типография Почаево-Успенской Лавры.
- Титов, Ф.** (1905). *Русская Православная Церковь в польско-литовском государстве в XVII–XVIII вв. (1654–1795). Опыт церковно-исторического исследования. Т. I: Западная Русь в борьбе за веру и народность в XVII–XVIII вв.* Киев: Изд. С.В. Кульженко.
- Ульяновський, В.** (1997а). Релігійні переконання та історико-церковні розправи проф. Антоновича (попередні нотатки). *Син України Володимир Боніфатійович Антонович*, II, 293–311. Київ: Заповіт.
- Ульяновський, В.** (1997б). «Гретья складова» історико-церковної школи КДА (замість післямови). *Просемінарії. Медієвістика. Історія церкви, науки і культури*, 1, 134–144. Київ.
- Bartoszewicz, J.** (1868). Żabokrzycki (Dyonizy). *Encyklopedia powszechna* (Т. 28, s. 164–166). Warszawa: Wyd. S. Orgelbranda.
- [Rolle, J.] Dr. Antoni, J.** (1884). Niezszczęśliwy władca. *Opowiadania* (Ser. IV, Т. II, s. 149–221). Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Talko-Hryncewicz, J.** (1892). Biskup unicki Dyonizy Żabokrzycki. *Kwartalnik Historyczny*, VI, 101–105. Lwów.

References

- Antonovych, V.** (1900). Narys stanovyshcha pravoslavnoi tserkvy na Ukraini vid pol. XVII do k. XVIII st. [Essay on the situation of the Orthodox Church in Ukraine from the half of the XVII to the end of the XVIII century]. *Rozvidky pro tserkovni vidnosyny na Ukraini-Rusy XVI–XVIII vv. – Intelligence on church relations in Ukraine-Russia XVI – XVIII centuries* (pp. 81–154). Lviv: Published by the Shevchenko Scientific Society. (Russian Historical Library; vol. VIII) [in Ukrainian].
- Bazhenov, L.** (1993). *Podillia v pratsiakh doslidnykiv-kraieznavstv XIX–XX st.: Istoriohrafia. Biobibliohrafia. Materialy [Podillya in the works of local lore researchers of the XIX–XX centuries: Historiography. Biobibliography. Materials]*. Kamianets-Podilskyi: [N.p.] [in Ukrainian].
- Bazhenov, L.** (1995). *Istorychne kraieznavstvo Pravoberezhnoi Ukrainy XIX – na pochatku XX st. Stanovlennia. Istoriohrafia. Biobibliohrafia [Historical local lore of the Right Bank of Ukraine XIX – early XX centuries. Becoming. Historiography. Biobibliography]*. Khmelnytskyi: Dolia [in Ukrainian].

- Bila, S.** (2001). Perekhid Lvivskoi, Peremyskoi ta Lutskoi yeparkhii do unii v ukrainskii istoriografii pravoslavnoho spriamuvannia druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia [The transition of the Lviv, Peremyshl and Lutsk dioceses to the union in the Ukrainian historiography of the Orthodox direction of the second half of the XIX – early XX centuries]. *Problemy humanitarnykh nauk: naukovy zapysky Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Istoriiia – Problems of the Humanities: Scientific Notes of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. History*, 8, 156–165. Drohobych: Vymir [in Ukrainian].
- Bila, S.** (2006). Stanovyshche pravoslavnoi tserkvy ta uniini protsesy u Lutsko-Ostrokii yeparkhii u pratsiakh volynskykh kraieznavtsiv [The position of the Orthodox Church and the union processes in the Lutsk-Ostroh diocese in the works of Volyn local historians]. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk – Drohobych local lore collection*, 10, 274–284. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
- Bila, S.** (2009). Uniini protsesy v Lutsko-Ostrokii yeparkhii v istoriografii druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [Union processes in the Lutsk-Ostroh diocese in the historiography of the second half of the XIX – early XX centuries]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of Volyn Lesya Ukrainka National University*, 22, 15–28 [in Ukrainian].
- Bila, S.** (2017). Uniini protsesy v Peremyshl'skii, Lvivskii ta Lutskii yeparkhiiakh u doslidzhenniakh Myroslava Marusyna [Union processes in the dioceses of Przemyśl, Lviv and Lutsk in the research of Myroslav Marusyn]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Istoriiia» – Problems of the humanities: a collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. History series*, 40, 4–14. Drohobych [in Ukrainian].
- Bulyha, O.** (2000). Osoblyvosti zmin yurysdyktsiinoi prynalezhnosti Pochaivskoho monastyria (XVIII – I polovyna XIX st.) u robotakh doslidnykiv pravoslavnykh tserkov [Peculiarities of changes in the jurisdictional affiliation of the Pochaiv Monastery (XVIII – I half of the XIX century) in the works of researchers of Orthodox churches]. *Istoriiia relihii v Ukraini: pratsi X-yi mizhnarodnoi naukovoï konferentsii – History of Religions in Ukraine: Proceedings of the X International Scientific Conference*, Lviv, 16–19 May, 2000 (Vol. I, pp. 68–73). Lviv: Lohos [in Ukrainian].
- Dovbyshchenko, M.** (2001). Uniatska tserkva na Volyni kintsia XVI – pershoi polovyny XVII st. (rehionalnyi, sotsialnyi ta dukhovnyi aspekt) [Uniate Church in Volhynia in the late XVI – first half of the XVII century (re-

- gional, social and spiritual aspect)]. *Pamiatky. Arkhiv Ukrainsoi Tserkvy. T. 3 (1): Dokumenty do istorii unii na Volyni i Kyivshchyni kintsia XVI – pershoi polovyny XVII st. – Monuments. Archive of the Ukrainian Church. Vol. 3 (1): Documents on the history of the union in Volyn and Kyiv region of the end of the XVI – first half of the XVII century* (pp. 7–92). Kyiv: N.p. [in Ukrainian].
- Zashkilniak, L.** (1999). *Metodolohiia istorii vid davnyiny do suchasnosti [Methodology of history from antiquity to the present]*. Lviv: LDU [in Ukrainian].
- [Kryzhanovskiy, G.] G. K.** (1899). Istoricheskoe i obshchestvennoe znachenie Pochaevskoy Lavry [Historical and social significance of the Pochaev Lavra]. *Volynskie Eparkhialnye Vedomosti – Volyn Diocesan gazette*, 14, 452–455; 15, 478–486; 16, 491–500; 17, 525–533; 18, 541–547; 19, 559–566; 23–24, 666–675; 25, 699–703; 26, 721–728; 28, 763–776; 30, 816–822; 32, 893–896 [in Russian].
- [Kryzhanovskiy, G.] G. K.** (1904). K istorii slylki Lutskogo episkopa Dionizyi Zhabokritskogo [On the history of the exile of Lutsk Bishop Dionisy Zhabokrytsky]. *Kievskaya Starina – Kiev Antiquity*, 85, 1–3 [in Russian].
- Kurganovich, S.** (1914). *Dionisiy Zhabokritskiy, episkop Lutskiy i Ostrozhskiy. Istoriko-biograficheskiy ocherk [Ionisiy Zhabokritsky, Bishop of Lutsk and Ostroh. Historical and biographical essay]*. Kiev: Tip. Akts. o-va "Petr Barskiy v Kieve" [in Russian].
- Levitskiy, V.** (1916). Igumen Iosif Saevich i perekhod Pochaevskoy Lavry v uniyu [Abbot Iosif Saevich and the transition of the Pochayev Lavra to the union]. *Trudy Imperatorskoy Kievskoy Dukhovnoy Akademii – Imperial Kiev Theological Academy*, 2, 199–236 [in Russian].
- Marozava, S.V.** (2001). *Uniyatskaya tsarkva v etnakulturnym razvitstsi Belarusi (1596–1839 gady) [Uniate Church in the ethnocultural development of Belarus (1596-1839)]*. Grodna: GrDU [in Belarusian].
- Petrov, N.** (1868). Otryvok iz akta Lutskogo Stavropigialnogo Bratstva o rukopolozhenii v episkopskiy san nominata Lutskoy eparkhii Dionisiyi Zhabokritskogo [Excerpt from the act of the Lutsk Stavropigial Brotherhood on the ordination to the episcopal rank of the nominee of the Lutsk diocese Dionysius Zhabokritsky]. *Volynskie Eparkhialnye Vedomosti – Volyn Diocesan gazette (Part unofficial)*, 21, 637–649 [in Russian].
- Petrov, N.** (1887). Arkheologicheskie zametki. Kremenetskoe pravoslavnoe Bogoyavlenskoe bratstvo [Archaeological notes. Kremenets Orthodox Epiphany Brotherhood]. *Trudy Kievskoy Dukhovnoy Akademii – Imperial Kiev Theological Academy*, 7, 412–429; 9, 122–145 [in Russian].
- Teodorovich, N.** (1888). *Istoriko-statisticheskoe opisaniye tserkvey i prikhodov Volynskoy eparkhii. T. 1: Uezdy Zhitomirskiy, Novograd-Volynskiy, Ov-*

ruchskiy [Historical and statistical description of the churches and parishes of the Volyn diocese. Vol. 1: Zhytomyr, Novograd-Volynsky, Ovruch districts]. Pochaev: Tipografiya Pochaevo-Uspenskoj Lavry [in Russian].

Teodorovich, N. (1889). *Istoriko-statisticheskoe opisanie tserkvey i prikhodov Volynskoy eparkhii. T. 2: Uezdy Rovenskiy, Ostrozhskiy i Dubenskiy [Historical and statistical description of the churches and parishes of the Volyn diocese. Vol. II: Rivne, Ostroh and Dubno districts.* Pochaev: Tipografiya Pochaevo-Uspenskoj Lavry [in Russian].

Teodorovich, N. (1893). *Istoriko-statisticheskoe opisanie tserkvey i prikhodov Volynskoy eparkhii. T. 3: Uezdy Kremenetskiy i Zaslavskiy [Historical and statistical description of the churches and parishes of the Volyn diocese. Vol. III: Kremenets and Zaslavl districts].* Pochaev: Tipografiya Pochaevo-Uspenskoj Lavry [in Russian].

Teodorovich, N. (1899). *Volyn v opisaniyakh gorodov, mestecek i sel v tserkovno-istoricheskom, geograficheskom, etnograficheskom, arkeologicheskom i dr. otnosheniyakh. Istoriko-statisticheskoe opisanie tserkvey i prikhodov Volynskoy eparkhii. T. IV: Starokonstantinovskiy uezd [Volyn in the descriptions of cities, towns and villages in church-historical, geographical, ethnographic, archeological and other relations. Historical and statistical description of the churches and parishes of the Volyn diocese. Vol. IV: Starokonstantinovskiy district].* Pochaev: Tipografiya Pochaevo-Uspenskoj Lavry [in Russian].

Teodorovich, N. (1903). *Volyn v opisaniyakh gorodov, mestecek i sel v tserkovno-istoricheskom, geograficheskom, etnograficheskom, arkeologicheskom i dr. otnosheniyakh. Istoriko-statisticheskoe opisanie tserkvey i prikhodov Volynskoy eparkhii. T. V: Kovelskiy uezd [Volyn in the descriptions of cities, towns and villages in church-historical, geographical, ethnographic, archeological and other relations. Historical and statistical description of the churches and parishes of the Volyn diocese. Vol. V: Kovel district].* Pochaev: Tipografiya Pochaevo-Uspenskoj Lavry [in Russian].

Titov, F. (1905). *Russkaya Pravoslavnaya Tserkov v polsko-litovskom gosudarstve v XVII–XVIII vv. (1654–1795). Opyt tserkovno-istoricheskogo issledovaniya. T. 1: Zapadnaya Rus v borbe za veru i narodnost v XVII–XVIII vv. [The Russian Orthodox Church in the Polish-Lithuanian state in the XVII–XVIII centuries. (1654–1795). Experience of church-historical research. Vol. 1: Western Russia in the struggle for faith and nationality in the XVII–XVIII centuries].* Kiev: Izd. S.V. Kulzhenko [in Russian].

- Ulianovskiy, V.** (1997a). Relihiini perekonannia ta istoryko-tserkovni rozpravny prof. Antonovycha (poperedni notatky) [Religious beliefs and historical and ecclesiastical massacres of prof. Antonovich (previous notes)]. *Syn Ukrainy Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych – Son of Ukraine Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych*, II, 293–311. Kyiv: Zapovit [in Ukrainian].
- Ulianovskiy, V.** (1997b). «Tretia skladova» istoryko-tserkovnoi shkoly KDA (zamiest pisliamovy) [The "third component" of the historical and church school of the KSA (instead of the afterword)]. *Proseminarii. Mediievistyka. Istoriiia tserkvy, nauky i kultury – Proseminarium. Medieval studies. History of the church, science and culture*, 1, 134–144. Kyiv [in Ukrainian].
- Bartoszewicz, J.** (1868). Żabokrzycki (Dyonizy) [Żabokrzycki (Dyonizy)]. *Encyklopedia powszechna – Universal encyclopedia* (Vol. 28, pp. 164–166). Warszawa: Wyd. S. Orgelbranda [in Polish].
- [Rolle, J.] Dr. Antoni, J.** (1884). Nieszczęśliwy władca [The unhappy lord]. *Opowiadania – Stories* (Ser. IV, Vol. II, pp. 149–221). Warszawa: Gebethner i Wolff [in Polish].
- Talko-Hryncewicz, J.** (1892). Biskup unicki Dyonizy Żabokrzycki [Uniate bishop of Dyonizy Żabokrzycki]. *Kwartalnik Historyczny – Historical quarterly*, VI, 101–105. Lwów [in Polish].

*Стаття надійшла до редакції 28.01.2022 р.
Стаття рекомендована до друку 14.03.2022 р.*